

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ
ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА**

УДК 373.3.015.3:159.942.5](043.3)

ГУД Ганна Олександрівна

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
НЕГАТИВНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2021

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна Національної академії педагогічних наук України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Марусинець Мар'яна Михайлівна,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, кафедра психології і педагогіки, професор (м. Київ).

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Бех Іван Дмитрович,
Інститут проблем виховання НАПН України,
директор (м. Київ);

доктор психологічних наук, доцент
Гейко Євгенія Вікторівна,
Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, завідувач кафедри практичної психології (м. Кропивницький).

Захист відбудеться 06 травня 2021 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.451.02 в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9, 5-й поверх, зал засідань.

Із дисертацією можна ознайомитися на сайті www.ipood.com.ua та в бібліотеці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9.

Автореферат розіслано 03 квітня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. М. Ігнатович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Негативні переживання є чи не найпоширенішим явищем у психології людини, із ними пов'язане все, що відчуває індивід, починаючи з емоцій, потреб, почуттів, образів, уявлень, думок та завершуючи самотністю, горем, любов'ю й патріотизмом. Особливої нагальності проблема набуває в умовах напруженого ритму життя, соціальної нестабільності, мінливості життєвих подій, що стає значущим для всіх вікових груп.

Травмувальну дію гостро відчувають діти молодшого шкільного віку (І. Бех, Л. Божович, Г. Костюк, С. Максименко, Р. Павелків, В. Поліщук, О. Проскура). У цей період найбільш суттєвими є внутрішній і зовнішній емоційні складники особистості, що аналізують у межах психології емоцій (Ф. Василюк, Л. Виготський, Т. Кириленко, О. Коваленко, О. Кононко, О. Леонтєв, С. Максименко, В. Рибалка, С. Рубінштейн, П. Якобсон й ін.); власне емоційні переживання, комплекси переживань (І. Бех), негативні стани дітей (О. Бреусенко-Кузнецов, Є. Гейко, О. Винославська, В. Зливков, О. Кононко, Е. Помиткін, О. Чебикін й ін.); вплив емоційних станів на психічне здоров'я молодших школярів (О. Гордова, О. Завгородня, Н. Коцур, С. Куриленко, С. Томчук, М. Тіхонова), провідна діяльність, що зумовлена шкільною тривожністю, неготовністю до навчання, складністю осмислення себе та своєї ролі в суб'єктній взаємодії, рівнем домагань і реальними можливостями, несформованістю рефлексії, довільністю процесів, саморегуляцією тощо (Д. Ельконін, Е. Еріксон, В. Давидов, Г. Костюк, Г. Цукерман).

У контексті порушеної теми на дослідницьку увагу заслуговують праці, де наголошено, що негативний зміст переживань виявляється в порушенні психічної рівноваги, нестійкості волі та настрою, упертості, негативізмі, кривлянні, роздратованості, конфліктності, мстивості, агресивності, зухвалості (Ф.Бассін, М.Папуча, В.Петренко, О.Саннікова, О.Скляренко, С.Тарасова, Т.Титаренко, М. Шпак)

Неоднозначність і нез'ясованість виявів негативних переживань молодших школярів та багатогранне вивчення наукових джерел доводять брак належного опрацювання задекларованої проблеми на теоретичному й практико-орієнтованому рівнях. Донині не розв'язані питання, що детермінують появу негативних переживань на тлі емоцій, негативні стани та властивості; негативні переживання й особистий смисл, наявний на різних етапах онтогенезу, діагностування негативних переживань у зазначеному віковому періоді тощо. Актуальність проблеми та об'єктивні потреби в її розв'язанні зумовили вибір теми дисертації – *«Психологічні особливості негативних переживань у молодших школярів»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження пов'язане з напрямками наукової роботи відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, зокрема за темою «Психологічний супровід навчання різних

категорій дорослого населення» (РК № 0117U001073). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (протокол № 13 від 28 грудня 2015 р.), узгоджена в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень із педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 3 від № 29 березня 2016).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й емпірично дослідити особливості вияву негативних переживань у молодших школярів; розробити та апробувати програму корекції й профілактики

Відповідно до мети, сформульовано такі **завдання**:

1) На підставі теоретичного аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових джерел з'ясувати основні підходи до проблеми дослідження негативних переживань особистості.

2) Виокремити особливості вияву негативних переживань у молодших школярів.

3) Обґрунтувати й емпірично дослідити компонентно-критеріальну модель виявів негативних переживань у молодших школярів.

4) Окреслити та схарактеризувати типи негативних переживань у молодших школярів.

5) Розробити й апробувати психологічну програму корекції та профілактики негативних переживань у молодших школярів.

Об'єкт дослідження – негативні переживання особистості як психологічний феномен.

Предмет дослідження – психологічні особливості негативних переживань молодших школярів.

Для розв'язання окреслених завдань і досягнення поставленої мети використано такі **методи**:

– *теоретичні* – аналіз наукових джерел, їх синтез, узагальнення й систематизація, що вможливили висновки про особливості та сутність подальшої емпіричної роботи;

– *емпіричні* – спостереження, бесіда, анкетування, психодіагностичні методики («Тест шкільної тривожності» Б. Філіпса, «Тест батьківського ставлення» А. Варги та В. Століна; проєктивна графічна методика «Кактус» (М. Панфілова), проєктивна методика «Казки Луїзи Дюсс»; «Семантичний диференціал» Ч. Осгуда, «Кольоровий тест» М. Люшера);

– *математичні* – методи статистичного оброблення емпіричних даних, кореляційний, факторний і кластерний аналіз, що вможливив виокремлення провідних психологічних типів молодших школярів з особливостями вияву негативних переживань.

Емпіричну роботу проведено протягом трьох етапів (пошуковий, експериментальний, підсумковий), у 2016 – 2020 рр. на базі ЗЗСО № 1 та Ліцею № 2 м. Бар Вінницької області. Загальна кількість досліджуваних становила 216 респондентів – учнів 1 – 4 класів зазначених закладів освіти.

Наукова новизна й теоретична значущість дослідження:

– *уперше* виокремлено особливості негативних переживань у молодших школярів (індивідуальні, особистісні, соціальні), аргументовано зміст і компонентно-критеріальну модель вияву негативних переживань у молодших школярів, компонентами якої є: емоційно-особистісний (критерії – емоційне ставлення до себе та до інших учасників взаємодії з показниками егоцентризму, тривожності, агресивності, надпрагнення до лідерства); когнітивно-рефлексивний (система знань про себе та свої негативні переживання з показниками усвідомлення своєї ролі в референтних групах, рефлексія пережитого минуло досвіду, переживання, викликані ситуаціями «тут» і «тепер»); мотиваційно-смісловий (мотивація до самоосмислення з показниками уявлення про власні стимули щодо взаємодії з батьками, вчителями та однолітками, мотивація до осмислення та самоосмислення переживань, розуміння тривожних станів, почуттів); поведінково-діяльнісний (саморегуляція та само опанування з показниками стійкість до емоційних переживань, самооцінка негативних переживань, здатність чинити опір в процесі взаємодії, саморегуляція негативних спогадів, фрустрованість); схарактеризовано рівні вияву негативних переживань (високий, середній, низький), описано психологічні типи молодших школярів з особливостями вияву негативних переживань (емоційно-тривожний, емоційно-схвильований, емоційно-нейтральний, емоційно-сприятливий); розроблено й апробовано програму корекції та профілактики негативних переживань у молодших школярів;

– *уточнено* вікові новоутворення учнів молодшого шкільного віку, що зумовлюють негативні переживання;

– *теоретично обґрунтовано* поняття «переживання», «негативні переживання», «негативні переживання молодших школярів» і дотичні до них терміни, пов'язані зі структурою особистості молодшого школяра;

– *подальшого розвитку* набули теоретичні уявлення про особливості та механізми вияву негативних переживань у молодших школярів.

Практичне значення результатів зумовлене створенням й апробацією програми корекції та профілактики негативних переживань у молодшому шкільному віці як важливого елемента психолого-педагогічного супроводу в умовах освітнього процесу закладів загальної середньої освіти.

Отримані результати, запропоновані психодіагностичні й корекційні прийоми, заняття можуть бути впроваджені в освітній процес закладів вищої освіти, що пропонують професійну підготовку майбутніх практичних психологів, учителів початкових класів. Крім того, результати наукового пошуку доцільно використовувати під час проведення лекційних і семінарських занять із навчальних дисциплін «Психологія вікова, педагогічна з основами психодіагностики», «Диференційна психологія», «Психологія сім'ї», «Психологія особистості», написання кваліфікаційних робіт здобувачами вищої освіти «бакалавр», «магістр».

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Інституту екології, економіки і права (довідка № 62 від 16.02.2020 р.), Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Михайла Грушевського (№ 01-09/123 від 24.07.2019 р.), закладів загальної середньої освіти – Барського ліцею № 2 Барської міської ради Вінницької області (довідка № 06-09/91 від 13.06.2019 р.), Барської загальноосвітньої школи I – III ступенів (довідка № 128 від 13.06.2019 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення дисертації успішно обговорено на науково-практичних конференціях різного рівня:

міжнародних – «Актуальні проблеми рекреаційної психології та педагогіки дитинства» (Одеса, 2018); «Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи» (Львів-Кельце, 2017); «Психологія людини: свідомість та реальність» (Ніжин, 2018); «Актуальні проблеми в системі вищої освіти: теоретико-методологічні і прикладні аспекти» (Бар, 2019); «Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах трансформації освіти» (Київ, 2019); «Теорія і практика сучасної психології: реалії і перспективи» (Київ, 2019); «Актуальні проблеми сучасної психології розвитку особистості» (Київ, 2020);

усеукраїнських – «Дискурс здоров'я в освіті: філософія, педагогіка, антропологія, психологія» (Вінниця, 2016); науковому круглому столі «Провідні тенденції та закономірності становлення базових парадигм української психології» (Київ, 2017); науковому круглому столі «Особистість у сучасному просторі» (Київ, 2018); засіданнях відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (Київ, 2016 – 2020 рр.).

Особистий внесок здобувача. В опублікованій у співавторстві праці [14] внесок здобувача становить 50 % і полягає в обґрунтуванні компонентно-критеріальної моделі негативних переживань молодших школярів.

Публікації. Основні результати дослідження представлено в 14 наукових працях, із них: 7 статей у наукових фахових виданнях України; 7 статей у збірниках наукових праць і матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій українською, англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до розділу, висновків, списку використаних джерел 257 (із них 10 іноземними мовами), шість додатків. Загальний обсяг дисертації – 292 сторінки, обсяг основного тексту – 226 сторінок. Робота містить 22 таблиці, 10 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** схарактеризовано актуальність порушеної теми, окреслено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, аргументовано наукову новизну, теоретичну та практичну значущість, подано інформацію щодо

апробації й упровадження результатів наукового пошуку, представлено відомості про публікації, структуру та обсяг дисертації.

У **першому** розділі «*Теоретичні основи дослідження особливостей негативних переживань у молодших школярів*» обґрунтовано феноменологію ключового поняття; з'ясовано основні підходи до його розуміння й інтерпретації; схарактеризовано особливості негативних переживань у молодших школярів; окреслено особливості, що їх детермінують.

На основі ретроспективного аналізу представлено філософський контекст поняття з часів античної філософії Платона, Аристотеля (пристрасті (емоції) і воля), натурфілософів Фалеса, Анаксимандра, Анаксимена (самопізнання), Р. Декарта (емоції й афекти); психологічні *підходи* – особистісно-діяльнісний (Л. Виготський), суб'єктно-діяльнісний (С. Рубінштейн); культурно-історичний (Л. Виготський, Г. Шпет); діяльнісний (А. Леонтьєв, Ф. Василюк). У працях учених доведено, що негативні переживання корелюють з образами (смыслами) (Ф. Бассін та ін.), фізіологічними параметрами (емоційними порогами, перемиканням нервових процесів, уявленнями пам'яті (А. Ольшанников, Ю. Олександрівський, Е. Титченер, Е. Хомський та ін.), вершинними переживаннями, що маркують різні ступені інтенсивності, пов'язані з потребою в самоактуалізації (А. Маслоу та ін.); рефлексією (А. Карпов, С. Максименко, В. Моляко, Ю. Швалб); видами емоційних переживань – безпосереднім афективним досвідом, фізіологічними й когнітивними вимірами, емоційними вираженнями, тенденціями до дії та структури цілей (N. Frijda, J. Parkinson, R. Lazarus & Y. Cohen-Charash); етимологією й синдромами різних психічних захворювань (П. Ганнушкін, Р. Курцин; С. Wolff); концепціями, що ґрунтовані на фокусингу (природний, спонтанний процес, який людина застає в готовому вигляді й лише виражає (Ю. Джендлін); складну та багатоаспектну структуру, за якої розкривається психологічна реальність особистості (К. Роджерс).

Українські вчені трактують негативні переживання як процес внутрішнього перебігу чогось приємного чи неприємного у формі хвилювання (І. Бех); вияв існування особистості (К. Максименко); важливу особливість внутрішнього світу особистості, що переносить відчуття, події, предмети до стану живого сприйняття (С. Максименко); особливу форму активності, яка виявляється в ставленні суб'єкта до об'єкта, ситуації, іншої людини, самої себе (Л. Помиткіна); цілеспрямований акт зіставлення людиною себе зі світом (О. Бондаренко).

У структурі особистості негативні переживання виконують різні функції: індивідуальну (прийняття себе й формування самосвідомості); соціальну (прийняття соціального оточення та формування культурної свідомості); об'єктивну (постають конструктором як відчуженої дійсності, гранично уявної реальності, так і образами реального буття). Переживання виявляються в *негативних почуттях*: злість, чуттєве переживання, туга, смуток, нудьга; у *негативних емоціях*: смуток, горе, тривога, страх, дисфорія,

нудота; у *негативних станах*: дефензивність, емоційна інертність, сором'язливість, тривожна недовірливість, фрустрація, аутофобія, інтерпретування, аутоагресія, психологічна травма), що залежить від забарвлення, тону, часу, простору, сприйнятих людиною як щось приємне, нейтральне або неприємне.

У молодшому шкільному віці негативні переживання зумовлені індивідуальними, особистісними й соціальними чинниками (особливостями). Індивідуальні властивості аргументовані емоційною стійкістю – емоційною нестійкістю; розслабленістю – напруженістю; тривожністю – спокоєм (збалансованістю). Особистісні чинники пов'язані з психологічними новоутвореннями в емоційно-вольовій сфері молодшого школяра. Соціальні чинники відображають ставлення до соціального оточення та свого місця в ньому (шкільне середовище, навчальна діяльність, несформованість адаптивних механізмів до нової ролі, статусу, учнівського колективу, взаємин з учителями, батьками, зокрема незадоволеність потреб у стосунках, залякування, дефіцит позитивного спілкування, тривожність батьків, гіперопіка тощо); зміну режимних та організаційних моментів, пов'язаних із початком навчання в школі, негативний досвід у різних референтних групах; комунікацію в соціальних мережах, комп'ютерну залежність, інформацію з телереклами (повідомлення про катастрофи, руйнування, стихійні лиха, фільми жахів, бойовики, криміногенні ситуації, страшні мультфільми та казки) (І. Бех, І. Булах, О. Власова, Є. Гейко, Д. Гордієнко, Т. Ілляшенко, В. Коваленко, О. Кочерга, О. Митник, Р. Павелків, В. Сіфорова, Н. Славіна, С. Ставицька, А. Прихожан, В. Турбан, Л. Товкун, та ін.).

Досвід негативних переживань корелює з особистісними цінностями, які сприяють появі нових знань, правил, мотивів за умови одночасного оцінювання (або переоцінювання) себе, але вже з новими уявленнями про них. Це дає змогу трактувати негативні переживання як механізм, за допомогою якого формується ідентичність особистості – цілісна й безперервна в часі система. Негативні переживання молодших школярів – це уявлення та їхні образи (сенси), засновані на неприємних суб'єктивних переживаннях (емоції, почуття, стани), які активують механізм адаптивної поведінки, спрямованої на усунення причини небезпеки (фізичної чи психічної) «тут» і «тепер», та рефлексію.

У **другому** розділі «*Емпіричне дослідження особливостей вияву негативних переживань у молодшому шкільному віці*» обґрунтовано методи й методику психологічного дослідження особливостей негативних переживань у молодших школярів, описано процедуру проведення емпіричної роботи та проаналізовано її результати. Емпіричну частину наукового пошуку реалізовано протягом трьох етапів (пошуковий, експериментальний, підсумковий) у 2016 – 2020 рр. Вибірка охоплювала 216 респондентів, учнів 1 – 4 класів початкової школи.

Аналіз компонентів негативних переживань молодших школярів ґрунтований на компонентно-критеріальній моделі та рівневій диференціації.

Емоційно-особистісний компонент негативних переживань у молодших школярів діагностований за методикою «Кактус» М. Панфілової, «Кольоровий тест» М. Люшера, що виконане протягом двох етапів. На першому етапі виокремлено групи особистісних властивостей, що найчастіше представлені в молодших школярів, на другому – групи таких властивостей із визначенням кількісного показника їх вияву за вибірками.

Диференційовано такі групи властивостей: егоцентризм, демонстративність, надпрагнення до лідерства; тривожність, потреба в родинному захисті, відчуття сімейної спільності, залежність, невпевненість; інтравертованість, скритність, обережність, прагнення до самотності; імпульсивність, агресивність тощо.

Для учнів *першого класу* характерні егоцентризм, надпрагнення до лідерства – 39,06 %, імпульсивність – 29,69 %; тривожність, скритність, обережність, прагнення до самотності – 21,88 %. Подібні тенденції розподілу властивостей виявлено й в учнів інших класів (*другий клас*: егоцентризм, надпрагнення до лідерства – 43,48 %, імпульсивність – 28,26 %; тривожність, скритність, обережність, прагнення до самотності – 19,57 %; *третьої клас*: егоцентризм, надпрагнення до лідерства – 44,83 %, імпульсивність – 27,59 %; тривожність, скритність, обережність, прагнення до самотності – 18,97 %; *четвертий клас*: егоцентризм, прагнення до лідерства – 47,92 %, імпульсивність – 25,00 %; тривожність, скритність, обережність, прагнення до самотності – 18,75 %).

Докладний аналіз отриманих даних засвідчує, що для всіх груп характерна така властивість, як егоцентризм, кількісна частка якого зростає з першого до четвертого класу. Тривожність зафіксовано у вибірці учнів у поєднанні з інтравертованістю, прагненням до самотності. Не менш значуще місце посідає потреба в родинному захисті, позитивному психологічному кліматі, що є вагомими чинниками впливу на емоційну сферу дитини. Агресивність властива дещо меншій частині молодших школярів усіх класів (у цілому до 10 %). Отже, за результатами методики «Кактус» підсумовано, що учні початкових класів більше схильні до вияву тривожності, страхів, ніж до агресії.

Відповідно до результатів діагностики за методикою «Кольоровий тест» М. Люшера виявлено особливості *ставлення молодших школярів до шкільного життя* через вибір жовтого кольору (35,3 %), що маркує позитивні взаємини з учителями. У невеликій частині осіб (3,3 %) констатовано тривожний стан. У *взаєминах з однокласниками* переважає червоний і зелений кольори (34,3 % та 13,3 %). Коричневий колір зафіксовано в 13,8 % учнів, які порушують дисципліну, демонструють агресивність, мають проблеми з навчанням.

Власні переживання (позитивний настрій, задоволення від оточення, діяльності) учні передавали через жовтий (34,6 %) і червоний (33,3 %) кольори. Натомість фіолетовий колір, що може маркувати труднощі в адаптації, вибірковості контактів та емоційній нестійкості, переважає

тривожного ставлення до шкільного життя вибрали 12,6 % молодших школярів. Зеленому кольору надали перевагу 9,3 % осіб, що дає підстави говорити про їхній миролюбний характер, відсутність схильності до конфліктів, намагання втримувати негативні емоції, накопичувати напругу. Блакитний колір констатовано в 7,1 % дітей, які відчують гармонію в міжособистісних взаєминах, утримуються від конфліктів. 3,1 % респондентів виявляли ставлення до себе через коричневий колір, що може засвідчувати емоційну напругу, можливо, конфлікти та стреси.

Серед кольорів, які асоціюються з *мамою*, 29,1 % вибрали червоний колір, що демонструє життєву силу, енергійність, любов. Такі діти мають сильний емоційний зв'язок із матір'ю й потребують постійної підтримки та турботи. Фіолетовий колір (23,3 %) можна інтерпретувати як бажання дитини інтуїтивно й чуттєво наблизитися до батьків. Діти, які вибрали блакитний колір (17,3 %), відчують поряд із матір'ю доброзичливі почуття й задоволеність. Зелений колір (7,3 %) маркує домінуючу роль матері.

Стосовно *батька* більшість учнів вибрали жовтий колір (27,3 %) і блакитний (22,7 %), що характеризує емоційність та відкритість батьківського піклування. Зелений колір (17,3 % молодших школярів) доводить авторитет у сім'ї, перед дитиною, упевненість в ухваленні важливих рішень. Червоний колір (15,3 %) асоціювався з відчуттям батька як авторитетної особистості, активного співрозмовника, товариша для проведення спільного дозвілля. Занепокоють учні, які вибрали чорний колір, це підтверджує емоційну відстороненість і холодність батька, а також сірий колір, коли йдеться про відчуження, недовіру, боязнь (11,3 % і 6,1 %).

Когнітивно-рефлексивний компонент негативних переживань у молодших школярів вивчено за допомогою методу «Семантичний диференціал» Ч. Осгуда, що дає змогу з'ясувати особливості сприйняття певних об'єктів, в аналізованому випадку слів: неприємні відчуття, неприємний настрій, страх, тривога, самотність.

Показник «неприємні відчуття» представлений біполярними якістьми, серед яких «сильний – слабкий» (0,50) має тенденцію до сильного вияву; «ласкавий – жорстокий» (-0,56) – до активного впливу властивості на відчуття особистості, «приємний – неприємний» (-0,49) – більш негативного ставлення до негативних відчуттів.

Показник «неприємний настрій» представлений біполярними якістьми «приємний – неприємний» (-0,64) і «важкий – легкий» (0,60), а також «добрий – поганий» (-0,54) і «гарний – потворний» (-0,52), що відображають усвідомлення сутності неприємного настрою. Особливості сприйняття показника «тривога» досліджені через потенціал «сильний – слабкий» (0,60) як сильну емоцію, яка має вплив на стан дитини; через ставлення «приємний – неприємний» (-0,60), «добрий – поганий» (-0,59) як характеристику тривоги, що наближається до полюса «поганий»; «шалений – спокійний» (0,59) – як тенденцію до активного впливу на особистість.

Показник «самотність» має найсуттєвіші значення за такими біполярними якостями: «сильний – слабкий» (0,60), тобто за силою продемонстрований потенціал із тенденцією до сильного вияву; «приємний – неприємний» (-0,57) переважно засвідчує схильність до негативного полюса.

Отримані результати корелюють з усвідомленням власної ролі в референтних групах (сім'я, школа, однолітки), емоційним переживанням щодо відкриття нового, здатністю чинити опір негативним спогадам тощо.

Мотиваційно-смісловий компонент негативних переживань вивчений за допомогою методики «Казки Луїзи Дюсс». У перших класах запропоновано казку «Пташеня». Констатовано, що 7,8 % продемонструвати осмисленість або з'ясували сутність мотивів і дій героїв казки. Згідно з казкою «Поганий сон», 10,9 % учнів демонструють наявність показника *осмисленість*; за казкою «Новина» – 6,25 % виявили усвідомленість мотивів дій героїв.

Учні других класів (8,6 %), які прослухали казку «Пташеня», осмислено аналізують мотиви поведінки героїв. Лише 6,5 % учнів правильно інтерпретують специфіку поведінки героїв за казкою «Новина». Учні третіх класів набагато краще усвідомлюють мотивацію вчинків власних дій та казкових героїв. 10,3 % осіб під час аналізу казки «Пташеня» схарактеризували її смисл і мотиви вчинків, 12,1 % правильно проаналізували зміст казки «Поганий сон», 8,6 % учнів описали смисл казки «Новина». Тільки в учнів четвертих класів за всіма трьома казками виявлена сформованість усвідомлення власних дій та інших осіб, що засвідчує відповідність нормам. 10,4 % правильно інтерпретують казку «Пташеня», 12,5 % – казку «Поганий сон», 10,4 % – казку «Новина».

Відповідно до показника «осмислення негативних переживань», 14,25 % правильно проаналізували першу казку, 10,9 % чітко виявили негативні переживання впродовж аналізу другої казки, 15,6 % правильно пояснили третю казку. Невелика частина осіб продемонструвала розвиток мотиваційно-сміслового компонента негативних переживань. Натомість учням першого й другого класу вдалося довести розуміння сутності негативних переживань на прикладах трьох казок. Серед учнів третіх і четвертих класів трохи більше дітей надали правильні відповіді.

За показником «усвідомлення тривожного стану» лише 10,2 % учнів правильно інтерпретували мотиви негативних переживань, дещо більша кількість (15,4 %, другий клас) виокремила мотиви та смисл казки «Новина». Отже, молодші школярі відчувають потребу в цілеспрямованих корекційно-профілактичних заходах, що сприяють розвитку мотиваційно-сміслового компонента самосвідомості особистості.

Особливості *поведінково-діяльнісного компонента негативних переживань* досліджені за методикою «Тест шкільної тривожності Б. Філіпса». На підставі результатів з'ясування особливостей взаємозв'язку особистісних властивостей (особистісна тривожність) і характеристик

шкільного життя учнів молодшого шкільного віку виконано кореляційний та факторний аналіз емпіричних даних, зафіксовано рівні їх вияву.

Результати емпіричного дослідження в загальній вибірці учнів початкової школи засвідчують, що показник «особистісна тривожність» у молодших школярів представлений переважно низьким (45,6 %) і середнім (15,8 %) рівнями, проте 38,6 % осіб цього віку виявляють високий рівень особистісної тривожності як вагомої властивості.

Зазначимо, що «загальна шкільна тривожність» переважно представлена високим рівнем – 44,3 % молодших школярів виявляють саме такий показник, хоча 32,8 % демонструють низький рівень якості. Отже, школа як провідний соціальний інститут породжує тривожність і постає чинником стресу.

Низький рівень показника «переживання соціального стресу» констатований лише в 36,5 % досліджуваних, у великої частини учнів наявний середній (34,4 %) і високий (29,1 %) рівні. Подібні тенденції зафіксовано й стосовно показників «фрустрація щодо досягнення успіху», «страх самовираження», високий рівень яких представлений у 38,9 % і 43,2 % молодших школярів.

Численна кількість учнів цього віку (46,3 %) не відчуває страху перед оцінюванням знань. Натомість у межах показника «страх не відповідати очікуванням» таких осіб виявилось менше (31,3 %), водночас 40,1 % школярів виявили високий рівень за цим показником, а отже, більшість молодших школярів побоюється неузгодженості із соціальними нормами.

Стосовно показника «низький фізіологічний опір стресу» варто зазначити, що молодші школярі виявляють як низький його рівень (31,1 %), так і високий (30,3 %). Крім цього, суттєва частина виявляє страхи, пов'язані із взаєминами з учителями, низький рівень зафіксовано лише у 26,4 % учнів. Більшості властиві середній (32,3 %) і високий (41,3 %) рівні показника «проблеми та страхи у взаєминах з учителями».

Для з'ясування особливостей взаємозв'язку особистісної тривожності та стилів батьківського виховання застосовано методику «Тест батьківського ставлення», розроблену А. Варгою і В. Століним. Вибірка доводить, що батьки учнів початкової школи, зазвичай, виявляють середній рівень за всіма стратегіями. У 19,6 % батьків учнів перших класів превалує високий рівень стратегій «контроль», а в 14,72 % – «ставлення до невдач». Близько третини батьків досліджуваних учнів найчастіше виявляють стратегію контролю та негативно ставляться до невдач власної дитини. У 12,6 % батьків учнів других класів помітна тенденція до високого рівня стратегії «прийняття – заперечення», а в 6,4 % – «кооперація». Отже, батьки учнів других класів надають більшої самостійності своїм дітям. У 9,7 % батьків учнів третіх класів домінує високий рівень за стратегіями виховання «контроль», а в 5,8 % – «кооперація». Для таких батьків співпраця й контроль є провідними стратегіями у взаємодії з дітьми. У вибірці батьків учнів четвертих класів виявлено переважання високого рівня за стратегією «контроль» (12,96 %) і

«ставлення до невдач» (5,28 %). Батьки надають суттєвого значення як академічній успішності дитини, так і її психологічному стану.

На основі результатів компонентно-рівневого аналізу розподілено молодших школярів за рівнями негативних переживань (табл. 1). Низький рівень за емоційно-особистісним компонентом негативних переживань (егоцентризм, агресивність тощо) відображає оптимальний вияв властивостей, що є характерними для такого компонента. Середній рівень засвідчує достатній, такий, що наближається до норми, вияв властивостей. Високий рівень доводить переважання негативних наслідків цих властивостей.

Низький рівень за когнітивно-рефлексивним компонентом негативних переживань характеризує невміння молодших школярів осмислити причини неприємних відчуттів, неприємного настрою, страху, тривоги, самотності. Середній рівень аналізованого компонента дає підстави говорити про схильність учнів до самоопанування негативних переживань у критичні періоди власного життя. Високий рівень за когнітивно-рефлексивним компонентом негативних переживань демонструє сформованість когнітивних передумов і рефлексивних умінь стосовно власних емоційних переживань.

Таблиця 1

**Результати компонентно-рівневого аналізу розподілу
молодших школярів за рівнями негативних переживань (%)**

Рівні вияву	Компоненти негативних переживань			
	Емоційно- особистісний	Когнітивно- рефлексивний	Мотиваційно- смісловий	Поведінково- діяльнісний
Низький	24,07	20,37	13,43	19,91
Середній	57,41	60,65	73,15	64,35
Високий	18,52	18,98	13,43	15,74

Низький рівень мотиваційно-сміслового компонента негативних переживань маркує несформованість самоорганізаційних умінь в умовах шкільного життя. Середній рівень за цим компонентом засвідчує наявні, проте недостатньо виражені, передумови до осмисленості життя. Високий рівень зазначеного компонента демонструє контрольованість й осмисленість подій власного життя.

Низький рівень поведінково-діяльнісного компонента негативних переживань пов'язаний з оптимальним виявом особистісної тривожності та загальної шкільної тривожності, умінням опанувати страх і тривогу, продуктивно розв'язувати проблемні ситуації. Середній рівень за цим компонентом віддзеркалює здатність до стресостійкості й об'єктивного ставлення до перешкод. Високий рівень за поведінково-діяльнісним компонентом маркує нездатність діяти в напрямі розв'язання проблемної ситуації.

Згідно з результатами факторного (*фрустрований, тривожний, лідерський, егоцентричний, напружений самотній*) і кластерного аналізу, виокремлено психологічні типи молодших школярів: *емоційно-тривожний тип* (39,06%) та *емоційно-схвильованим* (31,25%) для учнів першого класу, що вирізняється виявами негативного переживання ситуативної або особистісної тривоги, низьким рівнем академічної успішності й мотивації до навчання, низьким рівнем задоволення власними академічними успіхами та результатами навчальної діяльності, а також низьким рівнем задоволення міжособистісними взаєминами в школі; *емоційно-схвильований* – 36,25%, для учнів другого класу, що схильний до особистісної тривожності, виявляє середній рівень ситуативної тривоги, переживання соціального стресу, мотивації до навчання, середній рівень задоволення результатами навчальної діяльності, задоволення взаєминами з однокласниками й дорослими в школі; *емоційно-нейтральний* – (31,03%), якому властивий низький рівень ситуативної й особистісної тривожності, низький рівень мотивації до навчання та задоволення взаєминами з оточенням, для учнів третього класу. У групі досліджуваних четвертих класів провідним є *емоційно-нейтральний* (37,5%) психологічний тип. За вибіркою в цілому можна відзначити, що для учнів початкової школи характерним є *емоційно-схвильований* психологічний тип (30,09%).

Отже, для учнів початкової школи характерні ситуативна тривожність, що пов'язана передусім зі шкільним життям; фрустрація потреби успіху, що вирізняється несприятливим психічним фоном, який не дає змоги молодшим школярам реалізувати власні потреби в успіху; переживання страху самовираження в ситуаціях саморозкриття перед іншими. Це зумовлює доцільність корекції негативних переживань молодших школярів.

У **третьому** розділі «*Програма корекції та профілактики негативних переживань у молодших школярів*» обґрунтовано підходи, принципи, засоби та психотехнології корекції та профілактики негативних переживань в учнів початкової школи; окреслено загальні стратегії формування експерименту, описано зміст і структуру програми, проведено її апробацію й доведено ефективність.

На основі теоретичного аналізу та представлених емпіричних даних розроблено програму, мета якої – психокорекція й психопрофілактика негативних переживань у молодших школярів. Підґрунтям програми послуговували *підходи* (психодинамічний, поведінковий, компетентнісний, інноваційний) і *принципи*: «заміщувального онтогенезу»; діяльнісний (основний засіб корекційно-розвивального впливу – взаємодія дорослого й дитини); комплексності рухової та когнітивної корекції; систематичності. Для розроблення програми корекції й профілактики негативних переживань молодших школярів використано комплексний підхід (О. Лурія).

Програма спрямована на реалізацію таких завдань: 1) зміцнити внутрішні ресурси особистості дитини, які вможливають зниження рівня негативних переживань й опанування необхідних навичок реагування в

різних стресових ситуаціях; 2) пропрацювати негативні переживання дітей для актуалізації знань, когнітивних схем, що становлять внутрішній план переживання; 3) доповнити досвід (знання, уявлення) дітей інформацією, важливою для формування конструктивних думок, вибору конструктивних дій у складних ситуаціях; 4) подати зразки конструктивної поведінки в складних ситуаціях, розвинути вміння конструктивної поведінки. Відповідно до окреслених завдань, у програмі зосереджено увагу на розвитку рефлексії та стресостійкості молодших школярів, пропрацюванні тривожності, підвищеної сором'язливості, невпевненості в собі. Зміст програми охоплює три етапи: діагностичний, психокорекційний, психопрофілактичний.

Діагностичний етап – застосування тестових завдань для виявлення сформованості психічних функцій і психологічних особливостей учнів та з'ясування причин негативних переживань, їхніх наслідків.

Корекційний етап передбачав загальнозміцнювальні вправи, спрямовані на розвиток мозкової активності, витривалості до шкільного навантаження; психотехніки: ігротерапія (ігри «Круті віражі», «Дружок», «Морські маневри», «Дерево», «Метелик», «Уважний наїзник», «Пошук скарбів», «Скелелаз», «Павук», «Збережи секрет», «Ковпак мій трикутний», «Ластівка й дерево», «Полювання за скарбом», «Коржик», «Чарівний магазин» тощо), казкотерапія (аналіз казок про страхи, завершення казкового сюжету, складання казки про себе), арт-терапія («Вільне малювання», «Малюнок із геометричних фігур», «Намалюй свій настрій», пісочна терапія тощо), психотерапевтичні метафори, індивідуальну та сімейну психотерапію, що оптимізують міжособистісні взаємини, розвиток умінь і навичок самоконтролю поведінки й пом'якшення емоційної напруги. Вибір засобів психокорекції негативних переживань залежить від специфіки психоемоційних порушень і конфлікту, що спричинене емоційними розладами кожної дитини.

Профілактичний етап реалізований через просвітницьку роботу з формування саморегуляції й самоопанування в складних ситуаціях під час проведення індивідуальних бесід із дітьми за змістом казок Луїзи Дюсс, через проєктивну методіку «Намалюй свій стан», усвідомлення власного стану, настрою за методикою «Кольоровий тест» М. Люшера, розповіді про «Мій звичайний день», «Мої бажання», «Людину, яку я поважаю», «Людину, яку я не приймаю», «Мое минуле» (Т. Яценко); діагностування за методикою А. Гугенбюлля в дитини здатностей переборювати страхи; консультації батьків із проблем страхів, тривожності, емоційного стану, самотності в дітей. На підставі результатів аналізу класифіковано ситуації, які сприяли корекції негативних переживань.

Програма психокорекції й профілактики негативних емоційних переживань молодших школярів апробована в рамках формувального експерименту протягом 2018-2020 рр., участь у якій взяли учні 1–4 класів у кількості 80 осіб, розподілені в експериментальну та контрольну групи по 40 осіб в кожному.

В експериментальній групі, на відміну від контрольної групи, за критерієм F^* – кутове перетворення Фішера виявлено статистично значущі відмінності ($p < 0,05$) у рівнях емоційно-особистісного та когнітивно-рефлексивного компонентів негативних переживань молодших школярів: зростання кількості досліджуваних з їх низькими рівнями з 27,5% до 45,0% і з 20,0% до 37,5% відповідно. Позитивну динаміку виявлено й за мотиваційно-смісловим і поведінково-діяльнісним компонентами, але на рівні тенденції, що можна пояснити більш стійкими особистісними утвореннями, що складають зміст зазначених компонентів, і, відповідно, потребують більш тривалого часу для набуття статистично значущих відмінностей показників на початку та наприкінці формувального експерименту.

Таблиця 2

Порівняльний аналіз динаміки негативних переживань молодших школярів експериментальної групи у формувальному експерименті

Рівні	Компоненти негативних переживань											
	Емоційно-емоційний			Когнітивно-рефлексивний			Мотиваційно-смісловий			Поведінково-діяльнісний		
	На початку	Наприкінці	Динаміка, у %	На початку	Наприкінці	Динаміка, у %	На початку	Наприкінці	Динаміка, у %	На початку	Наприкінці	Динаміка, у %
<i>Експериментальна група</i>												
Низький	27,5	45,0	17,5	20,0	37,5	17,5	20,0	32,5	12,5	22,5	35,0	12,5
Середній	45,0	45,0	0,0	55,0	55,0	0,0	70,0	62,5	-7,5	45,0	50,0	5,0
Високий	27,5	10,0	-17,5	25,0	7,5	-17,5	10,0	5,0	-5,0	32,5	15,0	-17,5
<i>Контрольна група</i>												
Низький	32,5	35,0	2,5	27,5	30,0	2,50	22,5	25	2,5	22,5	20,0	-2,5
Середній	47,5	47,5	0,0	52,5	52,5	0,00	67,5	67,5	0,0	47,5	50,0	2,5
Високий	20,0	17,5	-2,5	20,0	17,5	-2,50	10,0	7,5	-2,5	30,0	30,0	0,0

Отже, розроблена програма сприяла ефективній корекції негативних переживань у молодших школярів, що виявляється в корегуванні рівнів особистісної й ситуативної тривожності, зниженні загальної тривожності в школі, переживанні соціального стресу, фрустрації потреби в досягненні успіху, страху самовираження, страху ситуації перевірки знань, страху не відповідати очікуванням оточення, егоцентричності й агресивності, підвищенні значення вагомих мотивів і цінностей, а саме: потреба в самовираженні, спільній взаємодії з однокласниками, учителями.

Результати апробації розробленої програми для молодших школярів дають підстави стверджувати про доцільність використання запропонованих методів і прийомів корекції та профілактики негативних переживань.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено результати теоретичного обґрунтування й емпіричного дослідження негативних переживань молодших школярів, запропоновано програму психокорекції та психопрофілактики.

1. На підставі аналізу вітчизняної й зарубіжної літератури виокремлено основні наукові підходи до дослідження негативних переживань (особистісний, суб'єктно-діяльнісний, культурно-історичний, діяльнісний), що дає змогу сформулювати цілісне уявлення про феноменологію поняття, сутнісні характеристики й психологічні особливості, які детермінують вияв негативних переживань як ставлення людини до себе, до об'єктів навколишньої дійсності, до інших людей, породжені миттєвими ситуаціями та негативними емоціями, станами, властивостями.

2. Негативні переживання молодших школярів потрактовані як емоції, засновані на неприємних суб'єктивних та об'єктивних переживаннях, що активують механізм адаптивної поведінки, спрямованої на усунення причини небезпеки (фізичної чи психічної). Особливістю негативних переживань у молодшому шкільному віці є незадоволення надситуативних потреб психологічного характеру в спілкуванні, схваленні, повазі, а також потреби в емоційному контакті – емоційній близькості зі значущими іншими, які набувають індивідуального, особистісного й соціального змісту.

Розроблено й обґрунтовано компонентно-критеріальну модель негативних переживань молодших школярів, що цілісно відтворює складну та багатоаспектну психологічну реальність, компонентами якої є: емоційно-особистісний (критерії – емоційне ставлення до себе та до інших учасників взаємодії з показниками егоцентризму, тривожності, агресивності, надпрагнення до лідерства); когнітивно-рефлексивний (система знань про себе та свої негативні переживання з показниками усвідомлення своєї ролі в референтних групах, рефлексія пережитого минуло досвіду, переживання, викликані ситуаціями «тут» і «тепер»); мотиваційно-смісловий (мотивація до самоосмислення з показниками уявлення про власні стимули щодо взаємодії з батьками, вчителями та однолітками, мотивація до осмислення та самоосмислення переживань, розуміння тривожних станів, почуттів); поведінково-діяльнісний (саморегуляція та самоопанування з показниками стійкість до емоційних переживань, самооцінка негативних переживань, здатність чинити опір в процесі взаємодії, саморегуляція негативних спогадів, фрустрованість); схарактеризовано рівневу диференціацію їх вияву.

3. Аргументовано доцільність констатувального етапу емпіричного дослідження. З'ясовано, що у сформованій вибірці середній рівень негативних переживань молодших школярів виявлено за поведінково-

діяльнісним компонентом, високий – за афективно-емоційним, низький – за особистісно-емоційним.

4. На основі факторного (фрустрований, тривожний, лідерський, егоцентричний, напружений самотній) і кластерного аналізу виокремлено та схарактеризовано психологічні типи, що виявляють особливості категоріальних структур негативних переживань особистості молодшого шкільного віку: емоційно-тривожний, емоційно-схвильований, емоційно-нейтральний, емоційно-сприятливий.

5. Розроблено й апробовано програму корекції та профілактики негативних переживань молодших школярів, спрямовану на зміцнення внутрішніх ресурсів особистості дитини, що вможливають зниження рівня негативних переживань, опанування необхідних навичок реагування в різних стресових ситуаціях; на пропрацювання негативних переживань учнів для актуалізації їхніх знань, когнітивних схем, які становлять внутрішній план переживання; доповнення досвіду інформацією, важливою для формування конструктивних думок, вибору оптимальних дій у складних ситуаціях; надання зразка поведінки в складних ситуаціях, вироблення вмінь конструктивної поведінки. Відповідно до завдань, у програмі зосереджено увагу на розвитку рефлексії та стресостійкості молодших школярів, пропрацюванні тривожності, підвищеної сором'язливості, невпевненості в собі.

Доведено ефективність програми, що засвідчує зростання кількості учнів із низьким рівнем негативних переживань за особистісно-емоційним компонентом, тенденцію до зростання показників із високим рівнем негативних переживань за когнітивно-рефлексивним, мотиваційно-смысловим, поведінково-діяльнісним компонентами. Частина молодших школярів із середнім рівнем негативних переживань суттєво не змінилася, що дорівнює більше як половині учнів. Це зумовлене стійкими психологічними типами учнів, що пов'язані з негативними переживаннями (емоційно-тривожний, емоційно-схвильований, емоційно-нейтральний, емоційно-сприятливий) та певними емоційними реакціями. Отримані результати дають підстави рекомендувати впровадження цієї програми в діяльність практичних психологів у роботі з учнями молодшого шкільного віку та з їхніми батьками, а також з учителями.

Дисертація не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Перспективи подальшого дослідження пов'язані з вивченням впливу взаємодії однолітків на негативні переживання в процесі інформаційного простору та в умовах COVID-19.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Гуд Г. О. Теоретичні підходи до вивчення емоційної сфери особистості. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Інституту

психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / гол. ред. С. Д. Максименко. Київ; Ніжин: ПП Лисенко М. М., 2016. Том IX. Вип. 8. С. 590–597.

2. Гуд Г. О. Емоційна сфера особистості: теоретико-методологічний аспект дослідження. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / гол. ред. С. Д. Максименко. Київ; Ніжин: видавець «ПП Лисенко М. М.», 2018. Т. XIV. Вип. I. С. 84–94.

3. Гуд Г. О. Негативні переживання дітей молодшого шкільного віку: психодіагностичний контекст досліджень. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / гол. ред. С. Д. Максименко. Київ; Ніжин: видавець «ПП Лисенко М. М.», 2018. Том IX. З. Вип. 11. С. 381–393

4. Гуд Г. О. Психолого-педагогічні засоби профілактики та корекції негативних переживань молодших школярів. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / гол. ред. С. Д. Максименко. Київ; Ніжин: видавець «ПП Лисенко М. М.», 2019. Том IX. Вип. 12. С. 83–96.

5. Гуд Г. О. Рівнева диференціація прояву тривожності у молодших школярів: емпіричний аспект дослідження. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / гол. ред. С. Д. Максименко. Київ: Видавництво «Фенікс», 2019. Том XII. Вип. 25. С. 64–76.

6. Гуд Г. О. Особливості розвитку негативних переживань у молодшому шкільному віці. *Психологічний часопис*. Інститут психології імені Г. Костюка НАПН України. 2019. Т. 5. № 4. С. 38–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2019_5_4_5.

7. Гуд Г. О. Психологічні особливості формування толерантності до негативних переживань у молодших школярів. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*: зб. наук. праць / гол. ред. колег. Н. Є. Завацька. Сєверодонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2020. № 1 (51). С. 62–81. URL: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2020-51-1>.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Гуд Г. О. Науковий аналіз феномена «негативні переживання» у психологічному дискурсі. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*: зб. наук. праць. 2016 Вип. 1(7). С.207-211

9. Гуд Г. О. Структурно-компонентна модель негативних переживань у молодшому шкільному віці. *Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи*: зб. наук. праць. Львів – Кельце, 2017. Вип.1 . 401-404.

10. Гуд Г. О. Дефініція «емоційні переживання»: філософсько-психологічний аспект дослідження. *Провідні тенденції та закономірності становлення базових парадигм української психології*: матеріали круглого

столу (Київ, 1 червня 2017). Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2017. С. 48–50.

11. Гуд Г. О. Психологічна характеристика негативних переживань дітей молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми рекреаційної психології та педагогіки дитинства: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф.* (Одеса, 14 – 15 вересня 2018). Одеса: видавець Букаєв В. В., 2018. С. 129–133.

12. Гуд Г. О. Негативні переживання дітьми молодшого шкільного віку, зумовлені соціальними чинниками. *Психологія людини: свідомість та реальність: зб. матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф.* (Ніжин, 30 – 31 жовтня 2018). Ніжин: НДУ імені М. Гоголя, 2018. С. 44–47.

13. Гуд Г. О. Динаміка вираженості негативних переживань в учнів молодшого шкільного віку. *Особистість у сучасному просторі: матеріали наукового круглого столу* (Київ, 7 грудня 2018). Київ, 2018. С. 23.

Наукові праці, що додатково відображають результати дисертації

14. Marusynets M. M., Hud H. O. Negative emotional experiences in primary-school-aged children: an empirical research aspect. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. Hamilton, Ontario, L8N 3x3 Canada, 2020. № 1. Vol. 37. P. 87–90.

АНОТАЦІЇ

Гуд Г. О. Психологічні особливості розвитку негативних переживань у молодших школярів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна Національної академії педагогічних наук України. – Київ, 2021.

Роботу присвячено дослідженню психологічних особливостей розвитку негативних переживань у молодших школярів. Обґрунтовано теоретичні підходи до вивчення ключового поняття, з'ясовано особливості негативних переживань, вікову специфіку їх вияву в молодших школярів. Створено й аргументовано компонентно-критеріальну модель, схарактеризовано рівневу диференціацію.

За результатами факторного й кластерного аналізу диференційовано психологічні типи, що виявляють особливості категоріальних структур негативних переживань особистості молодшого шкільного віку.

Підготовлено й апробовано програму корекції та профілактики негативних переживань у молодших школярів, з огляду на виявлені особливості переживань, що передбачає діагностичну, корекційну, профілактичну роботу з учнями та їхніми батьками, доведено її ефективність.

Ключові слова: молодші школярі, переживання, негативні переживання, негативні переживання молодших школярів, психологічні особливості, типи негативних переживань.

Гуд Г. А. Психологические особенности развития негативных переживаний у младших школьников. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. Институт педагогического образования и образования взрослых имени Ивана Зязюна Национальной академии педагогических наук Украины. – Киев, 2021.

Работа посвящена исследованию психологических особенностей развития негативных переживаний у младших школьников. Представлено теоретическое обоснование подходов к изучению ключевого понятия, определены особенности проявления развития в младших школьников. Указанно особенности проявления негативных переживаний у младших школьников, обоснованно компонентно-критериальную модель, охарактеризована уровневая дифференциация негативных переживаний. определены типы негативных переживаний у младших школьников. По результатам факторного и кластерного анализа определены психологические типы, которые проявляют особенности категориальных структур негативных переживаний личности младшего школьного возраста.

Подготовлена и апробирована программа коррекции и профилактики негативных переживаний у младших школьников, учитывая выявленные особенности переживаний, которая включала диагностическую, коррекций и профилактическую работу с учащимися и их родителями, доказана её эффективность.

Ключевые слова: младшие школьники, переживания, негативные переживания, негативные переживания младших школьников, психологические особенности, типы негативных переживаний.

Gud G.O. Psychological features of the development of junior high school students' negative experiences. – Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of a scientific degree of candidate of psychological sciences on a speciality 19.00.07 – pedagogical and age psychology – Ivan Zyazyun Institute of Pedagogical and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2021.

The work is devoted to the study of psychological features of the development of junior high school students' negative experiences. Theoretical approaches to the study of a key concept are substantiated. The peculiarities of the development of junior high school students' negative experiences (individual, personal, social) are revealed; the age peculiarities of their manifestation in junior schoolchildren are indicated. The component-criterion model of manifestation of junior high school students' negative experiences is theoretically substantiated, the components of which are selected: *emotional-personal* (criteria: emotional attitude to oneself and to other participants of interaction with indicators: egocentrism,

anxiety, aggression, over aspiration to leadership), *cognitive-reflective* (system of knowledge about oneself and one's negative experiences; awareness of one's role in reference groups, reflection on past experiences, experiences caused by "here" and "now" situations); *motivational-semantic* (motivation for self-understanding; ideas about one's incentives for interaction with parents, teachers and peers, motivation for experiences comprehension and self-understanding, understanding of anxiety, feelings); *behavioural-activity* (self-regulation and self-mastery; resistance to emotional experiences, the self-esteem of negative experiences, the ability to resist in the process of interaction, self-regulation of negative memories, frustration). The study characterized the level differentiation of manifestation of junior high school students' negative experiences (high, average, low).

Based on the factor and cluster analyses results, we determined and described the junior high school students' psychological types with negative experiences manifestation peculiarities (emotionally anxious, emotionally agitated, emotionally neutral, and emotionally favourable).

The program of correction and prevention of the junior high school students' negative experiences was prepared and tested taking into account the identified experiences features, which included diagnostic, corrective and preventive work with junior students and their parents; its effectiveness was proved.

Keywords: junior high school students, experiences, negative experiences, junior high school students' negative experiences, psychological features, types of negative experiences.